

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

”Varför säger man *så*?”
En analys av *så* och sats i ett interaktionellt perspektiv

Kajsa Thyberg

Specialarbete, 15 hp
Svenska språket, fördjupningskurs SV1301
HT 2013
Handledare: Lars-Gunnar Andersson

Sammandrag

Ordet *så*:s mångfasetterade funktioner och syntaktiska variationsrikedom gör det till ett intressant studieobjekt. Denna uppsats är en samtalsanalytisk undersökning av satsinternt och satsexternt *så* där ordet används som konnektiv. Syftet är att undersöka skillnader mellan de två kategorierna, samt att jämföra resultatet med *Svenska Akademiens grammatik* och annan tidigare forskning, för att få en bild av hur *så* och sats används i talad svenska. Då undersökningen grundar sig både på grammatik och på interaktionell lingvistik, har analysen utförts kvalitativt med hjälp av metoden CA (conversation analysis) och SAG:s analys, men även några kvantitativa inslag finns som visar frekvensen av olika satsmönster.

Föremålet för analysen är radioprogrammet *Morgonpasset i P3*, i vilket ett samtal förs mellan fyra personer med ett rappt och spontant, relativt standardnära språk. Resultatet visar på funktioner av att strukturera samtalet interaktionellt och diskursivt. Satsexternt *så* visar sig ha störst inflytande vid turtagning och turbyte. Satsinternt *så* är dock det överlägset mest frekventa, fungerar oftast tillsammans med andra ord, kan ha mindre grammatisk funktionalitet samt uppvisar flest skillnader jämfört med SAG. Det satsexterna uppträder däremot mer enhetligt och har stor funktionalitet som gränsmarkör. En sammanfattande jämförelse leder slutligen till en diskussion om det interaktionella perspektivet och om hur man kan förstå det talade språket.

Nyckelord: *så*, sats, interaktionell lingvistik, conversation analysis

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Syfte	3
2. Teori och forskningsläge	4
2.1. Analys av talspråk – interaktionell lingvistik	4
2.2. Conversation analysis	5
2.3. Diskussioner om grammatik för tal och skrift	6
2.4. Så i SAOB och SAG	6
2.4.1. Så som adverb	7
2.4.2. Så som konjunktion och subjunktion	8
2.5. Ekerot och Nordström om <i>så</i> -konstruktioner i svenskan	8
2.6. Så och syntax	10
3. Metod och material	11
3.1. Material	12
3.2. Avgränsning – vilka slags <i>så</i> jag analyserat	12
3.3. Materialets fördelning över <i>så</i> och bedömningar för gruppering	13
3.4. Kvalitativ analys och begrepp	15
3.5. Metod för transkription	16
4. Resultat	16
4.1. Interaktionella funktioner	17
4.1.1. Så som turtagningsmarkör	17
4.1.2. Så att som markör för att ta eller behålla turen	18
4.1.3. Så initialt i TKE	19
4.1.4. Sammanfattning	20
4.2. Diskursiva funktioner	21
4.2.1. Ange gräns mellan relationella samband	21
4.2.2. Ange gräns för att markera olika delar av en beskrivning	22
4.2.3. Framhäva en diskurshändelse	24
4.2.4. Avgränsa berättelse och slutledning och ange berättelsens slutpunkt	24
4.2.5. Funktionell tyngd	25
4.2.6. Sammanfattning	26

4.3.	Sammanfattande jämförelse med SAG och tidigare forskning.....	27
4.4.	Diskussion.....	30
5.	Litteraturförteckning	32

Tabellförteckning

1.	Översikt över $s\hat{a}$ inom och utanför satsen.....	14
2.	Position i TKE och sats.....	19
3.	Översikt över funktioner hos satsinterna och satsexterna $s\hat{a}$	28

1. Inledning

Att svenska språkets satsgrammatik och ordföljdmöjligheter är variationsrika är ingen nyhet för den språkmedvetne. Låt oss se på ett exempel i all enkelhet, utan skiljetecken:

Pelle gick – gick Pelle

I vårt språk förstår vi att den första satsen är ett påstående och den andra en fråga. Vad händer då om vi bygger ut dessa satser med ytterligare ett litet ord?

så Pelle gick – så gick Pelle

Här skulle satserna kunna ha mycket olika betydelser, beroende på kontext och uttalsfaktorer som intonation och emfas. Båda satserna skulle kunna vara frågor eller påståenden. Ordet *så* skulle kunna betonas i den andra satsen och då betyda: *såhär gick Pelle*. Är *så* däremot obetonat och *gick* intoneras neråt låter båda satserna som påståenden som på lite olika sätt uttrycker en händelse som följer på något annat som tidigare sagts. I så fall kan man fråga sig vad skillnaden egentligen är mellan de två satserna. Detta är just vad jag i denna uppsats kommer att undersöka – hur och varför ordföljden varierar i satser som inleds med eller följer på ordet *så*.

Ett svar skulle kunna förklaras grammatiskt, vilket jag också kommer att visa, men jag vill även lyfta fram hur talspråket faktiskt fungerar och försöka reda ut var, i vilken kontext och varför man använder *så* och en viss ordföljd i en efterföljande sats. Därför har jag lyssnat på samtal och funnit talade meningar som:

så man ler lite snällt å så lämnar man över det åt kompisen

så att... det va två fel av två möjliga där

när man åker nattåg så finns det en sittvagn

Det rör sig om en *så*-användning som syftar till att binda ihop talet, som ofta har en konklusiv eller konsekutiv innebörd och syftar till att inleda eller presentera en satskärna. Man kan säga att dessa konnektiver befinner sig i ena kanten av ordet *så*:s funktionella spektra, där den andra kanten är att ange sätt och grad.

Jag har analyserat samtal utifrån ett material från ett radioprogram, varifrån de tre exemplen ovan är hämtade. Då ordet *så* används frekvent i talspråket är det mest intressant att undersöka just talspråk. Analysen kan förhoppningsvis ge andra infallsvinklar på dessa skillnader än vad en grammatisk analys av ett skriftspråksmaterial kan, även om dessa inte behöver tala emot varandra. I samtalsanalysen står andra begrepp i fokus, som till exempel samtalstur, gränsmarkör och pauser. Då ett specifikt ord och ordföljd är föremål för analys har jag dock använt begrepp från både grammatik och samtalsanalys. Mitt angreppssätt ansluter sig till *interaktionell lingvistik*, där språkbruk i interaktion undersöks. Ett exempel ur materialet ser ut såhär:

(1) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: a de va ju såhär att i veckan tog Hanna me sej [(0.6)] empanadas

2. B: aa

3. A: och e tårta

4. B: exakt

5. A: å då blev [(x)]

6. B: [ja ja tagi me våfflor] också ja vill nte att du glömm[er de]

7. A: [aäe]>>

8. >> du har tagi mer e våffor en [gång]

9. B: [<gjort>] våffler

10. A: precis å- så de infann sej en viss press eeeh

I samtalet berättas att personerna tagit med sig lyxig frukost vid olika tillfällen, vilket leder fram till talare A:s påstående på rad 10 om pressen som infann sig. Ett satsexternt, konklusivt *så* både summerar det som tidigare sagts och motiverar det kommande påståendet om press. På så sätt fungerar det som gränsmarkör mellan det tidigare och det senare. Interaktionellt består samtalsturen på rad 10 av ett medhåll ("precis") följt av en ny turkonstruktionsenhet (se avsnitt 3.4.) som inleds med *så*. I

uppsatsens resultat kommer jag bland annat att visa att satsexterna *så* vanligtvis inleder tur och/eller turkonstruktionsenhet (TKE). Jag kommer även att reda ut på vilket sätt *så* fungerar som gränsmarkör.

1.1. Syfte

Mitt syfte är att undersöka hur ordet *så* används i talad svenska av idag och att jämföra detta med SAG, *Svenska Akademiens grammatik* (Teleman m.fl. 1999), och vad som sagts i tidigare forskning. De *så* jag vill undersöka är först de satsinterna, där satsen direkt inleds med *så*: *så gick Pelle*. *Så* kan i min undersökning även följa på ett adverbialt initialled som: *sen så gick Pelle*, eller adverbialled som består av en egen sats: *när Kalle kom så gick Pelle*. Jag vill även undersöka satsexterna, konjunktionella *så*, även kallade konklusiva: *så Pelle gick*, samt de *så* som inleder en konsekutiv bisats: *Pelle gick så att han inte skulle störa*.

Vad som förenar dessa *så* är att de i talet är obetonade, de följs av en satskärna med varierad ordföljd (verb-subjekt eller subjekt-verb) och ofta har en innebörd av konsekvens eller följd, samt att de är konnektiver – element som binder ihop talet. Betonade *så* och *så* som markerar grad och sätt i meningar som *så ser Pelle ut* och *det är så synd om Pelle* kommer inte att tas med i undersökningen.

Ett viktigt mål med undersökningen är att se hur ordföljden påverkar och ser ut i yttranden där dessa *så* ingår. Därmed är den närmaste kontexten viktig för analysen, där grammatiska såväl som diskursiva och interaktionella aspekter kommer att fokuseras. För att besvara frågan har jag valt att utgå från samtalsgrammatik i en kvalitativ analys av *så* och ordföljd utifrån dess närmaste kontext i samtal från ett radioprogram, vilket närmare presenteras i metodavsnittet.

Resultatet från undersökningen kommer sedan att jämföras med SAG:s grammatiska analys och den tidigare *så*-forskningen, vilken jag kommer att presentera nedan, och till sist bli föremål för en diskussion om talspråk och grammatik, där frågor om bedömning och förståelse för det talade språket kommer att behandlas.

2. Teori och forskningsläge

Jag kommer i detta kapitel att beröra allmän forskning kring talspråk och samtalspråk, vilket utgör perspektivet för denna uppsats. Jag kommer att nämna något om dess förhållande till traditionell grammatik, för att sedan mer konkret redogöra för SAG:s analys, och annan forskning kring ordet *så* och syntax i svenskan.

2.1. Analys av talspråk – interaktionell lingvistik

Dagens teknik möjliggör studiet av talspråk, som är en växande domän, även om skriftspråket fortfarande kan anses dominera det grammatiska perspektivet (Lindström 2008:26). I början av 2000-talet formades en språkvetenskaplig inriktning som kallas interaktionell lingvistik och bygger på samtalsanalytisk forskning med interaktion som utgångspunkt (Lindström 2008:33, Nilsson 2005:25). Enligt Lindström har denna inriktning inspirerats av tysk-engelsk talspråksforskning tillika med amerikansk sociologisk sådan (2008:34). En viktig forskningsmetod inom den interaktionella lingvistik kallas CA (conversation analysis) och är utvecklad inom sociologin (Nilsson 2005:27).

I Sverige har samtalsanalytiska forskningsprojekt genomförts. Ett av dem är *Samtalsspråkets grammatik* vilket resulterat i idéer som Jan Lindström har utvecklat vidare. Han menar att samtalsspråket behöver en egen grammatikbeskrivning som bygger på bruk snarare än korrekthet och som grundar sig på sociala faktorer och betydelser (Lindström 2008:14, 276). Man kan säga att samtalsgrammatiken har krävt en ny uppsättning begrepp härledda ur frågan om vad som ska undersökas och fokuseras – kompetens eller performans (Nilsson 2005:24).

Det interaktionella perspektivet har även bidragit till flera intressanta undersökningar, varav en redovisas i Jenny Nilssons avhandling *Adverb i interaktion* (Nilsson 2005). Hon har undersökt hur adverb uppträder i samtal och kommit fram till att ett adverb kan ha flera funktioner som påverkas av exempelvis position och kontext (2005:206-207). Funktionerna beskrivs med begrepp som förekommer inom CA tillsammans med traditionella grammatiska begrepp, för att belysa adverb i det interaktionella perspektivet.

En studie gällande den talspråkssvenska syntaxen gjordes av Maria Mörnjö 2002. Hon har studerat V1-ordföljd i deklarativa satser med hänvisning till att SAG inte tillräckligt täcker detta bruk och ägnat speciellt fokus åt prosodins betydelse. Mörnjö ser två kategorier av V1-satser. I den första kategorin saknas ett obligatoriskt satslement, som till exempel subjekt: *Var kallt och blåsig* (Mörnsjö 2002:65). I den andra kategorin finns alla obligatoriska elementen: *Tog jag upp en snöboll till* (2002:89), men Mörnjö menar att det kan finnas ett fonetiskt orealiserat konnektivt adverb som *så*, *då* och *sen* före satsen.

Tidigare forskning som visar att just syntaxen i talspråket skiljer sig från skriftspråket är projektet *Talsyntax* 1969-71 (Loman 1977), där social variation fokuserades. Projektet var sociolingvistiskt, men värt att nämnas för uppmärksammandet av skillnader mellan tal- och skriftspråklig syntax.

2.2. Conversation analysis

Den samtalsanalytiska metoden CA är en kvalitativ undersökning av riktiga samtal. Strukturen i samtal anses grunda sig på turer i interaktionen och inte på grammatik i första hand (Norrby 2004:38). Frågor som ställs är hur dessa turer konkret organiseras och konstrueras i samtalskontexten, samt hur de påverkar och förändrar kontexten. Turkonstruktionsenheter (TKE) är turens byggstenar och man talar om yttranden som till exempel fråga, svar, medhåll och acceptans och ser alla detaljer som betydelsebärande, även harklingar och pauser. Topik och genomförande av ämnesövergångar studeras. Norrby beskriver att en skriftspråklig mening utifrån grammatiken har sin kärna i den inre satsen, medan för- och efterfält – ej nödvändiga tillägg som till exempel ”ja” och ”eller hur” – inte fokuseras i lika hög grad. Inom samtalsgrammatiken intresserar man sig snarare för dessa fält, då orienteringen framåt och bakåt i samtalet, samt gentemot övriga talare, sker just här (Norrby 2004:117).

2.3. Diskussioner om grammatik för tal och skrift

Beträffande talspråkets förhållande till grammatiska regler, finner jag det lämpligt att lyfta något av den teoretiska diskussion som pågått däromkring. Att talspråket i mångt och mycket skiljer sig från den skriftspråkliga normen har alltså på många sätt visats. En grammatik för samtal kan anses fylla viktiga funktioner som SAG saknar. Kan talspråk analyseras med traditionella, grammatiska mått? Kan vi utifrån SAG bedöma och förstå det talade språket?

Arnstad hävdar att samma grammatik inte kan gälla för både tal- och skriftspråk, då dessa existerar på olika villkor och uppträder under skilda förutsättningar (Arnstad 2000:20). Problemen kan exempelvis handla om olikheter i det sätt de produceras, om uttal kontra stavning och inte minst om satser och meningar, där Arnstad frågar sig om dessa enheter ens är relevanta i en analys av talets grammatik. Semantiken, språkets betydelse, och pragmatiken, språkets användning och funktion i faktiska situationer, har ofta större relevans än syntaxen i samtal, och då blir frasstrukturgrammatiken otillräcklig (Arnstad 2000:21). Även Anward och Nordberg ansluter sig till kritiken och hävdar att SAG på intet sätt kan ersätta den förutsättningslösa och kontextberoende samtalsanalysen (Anward & Nordberg, 2005:5). Författarna till SAG menar däremot att grammatiken mycket väl kan omfatta båda områden av språket (SAG 1:28). Utifrån min frågeställning om hur *så* och sats används i talspråk ter sig denna diskussion intressant, vilket jag återkommer till i min slutdiskussion.

2.4. *Så* i SAOB och SAG

Jag kommer nu att redogöra för *så* utifrån *Svenska Akademiens Ordbok* (SAOB) och *Svenska Akademiens grammatik* (1999). Enligt SAOB är ordet *så* flera ord i ordklasserna substantiv, verb, adverb, konjunktion, pronomen och interjektion. Bortser man från substantivet och verbet med sina egna betydelser, kan man dela in användningarna i deiktiska, som är sätt- och gradangivande, och konnektiva, som är textbindande (Ottesjö och Lindström 2006:88). Detta arbete fokuserar på de konnektiva, vilka är *så* som adverb (adverb har både deiktisk och konnektiv

funktion), konjunktion och subjunktion och därmed redogör jag endast för dessa avdelningar. Alla exempel nedan är hämtade från SAOB och SAG.

2.4.1. *Så som adverb*

Som adverb kan *så* ange (sammanställt utifrån SAOB):

- **sätt:** *så (där) utan vidare*
- **handling** med fokus på innehåll: *så var det med den saken, han gjorde så*
- **grad:** *värre än så.*
- **grad med tonvikt på beskrivande innehåll:** *skrik inte så, det var så roligt.*
- **samband mellan led i yttrande**, där det omtalade sker i anslutning till det som nämnts tidigare. Det kan anges att något följs i tid eller att något läggs till det förra. (SAOB 33:15835-15837)

SAG ger en djupare grammatikbeskrivning och presenterar *så* som ett relationellt adverb, vilket betyder att det beskriver något i förhållande till något annat (SAG 2:667). Som relationellt adverb är det huvudsakligen komparativt, då grad och sätt anges i jämförelse med något annat: *blås så högt att alla hör och gör så som Pelle gör*. Den komparativa frasen eller satsen kan också finnas implicit, som i exemplet: *Han kallade henne slampa. Så illa kunde han alltså bära sig åt* (SAG 2:668).

Grad- och sättbetydelsen kan även vara avbleknad och stå utan komparativ fras eller sats. Det gäller hos följande slag (SAG 2:667-671):

- **Pleonastiskt *så*** som står tillsammans med adverbiella graduttryck: *Det är (rätt/ganska) så kallt här.*
- **Angivande anmärkningsvärd grad:** *Så glad hon blev. Det är inte klokt så smutsigt här är.*
- **Angivande ordningsföljd:** *Först hämtar du lådan och så sätter du den på hyllan och: Vid tiotiden kom Otto. Så försvann Pelle.* Här följer en aktion på en annan.
- ***Så* har en konklusiv innebörd:** *Så var det roliga slut för den här gången. Vi gör ett försök till, så får vi se om han svarar. Vid tiotiden kom Otto. Så var vi fyra igen.*

I de två sista punkterna är *så* fundament i en deklarativ (påstående) sats. SAG tar även upp **adjunktionellt** *så* som gränsmarkör efter satsens fundament: *nästa gång sådant inträffar, så aktar han sig naturligtvis* och som gränsmarkör mellan satser: *om han ingenting vet så låt mig tala om det för honom.* (SAG 2:670)

2.4.2. *Så som konjunktion och subjunktion*

Som konjunktion kan *så* stå tillsammans med ord som anger sätt, grad, förhållande eller omständighet. SAOB ger exempel som *så länge (att)*, och *så fort (som)*. Det kan även stå ensamt med *att* och då inleda bisats som är konsekutiv: *så att man kan bli galen* eller vara samordnande och inleda sats med konklusiv innebörd (SAOB 33:15837).

SAG skiljer ut *subjunktioner* och *konjunktioner*. Som konjunktion är *så* konklusivt och anger att det senare ledet är en konklusion eller konsekvens av det som sägs i det förra. Detta innebär alltså att det tidigare ledet förklarar eller motiverar det som sägs i det senare ledet: *Lina kände sig slö och trött, så hon stannade hemma* (SAG 2:730).

Subjunktionen *så att* inleder en konsekutiv bisats: *Hon vred lampan så att alla kunde se*. I talspråk används *så att* även som konklusiv konjunktion, som kan stå med eller utan *att*: *Han ringde henne dag och natt, så (att) tillslut gav hon upp och sa ja* (SAG 2:741).

2.5. Ekerot och Nordström om *så*-konstruktioner i svenskan

Ekerot har ingående studerat *så*-konstruktioner i svenskan där han fokuserat på det slag SAG senare kallat adjunktionellt *så*. Typexemplet är ”om vädret tillåter, så genomförs övningen”, där alltså *så* följer på ett adverbialt initialled. Han tar upp olika definitioner gällande konstruktionen, som till exempel pleonastiskt, sammanfattande och trycksvagt *så* och menar att olika språkvetenskapliga teorier har påverkat till mångskiftande benämningar (Ekerot 1988:9).

Ekerot anser att ordets funktioner är att klargöra meningstyp och att markera gränser (1988:72). Med meningstyp menas syntaktisk form, varvid Ekerot skiljer på satsinternt och satsexternt *så* (1988:51). Exempel på satsinternt *så* är: *den här*

veckan så har jag inte träffat Kalle (VS-ordföljd). Beträffande satsexterna *så* tar han upp en mängd konstellationer, där han visar att *så* kan följas av olika satstyper som frågesats, påståendesats och imperativsats (1988:52). Ytterligare ett exempel på satsinternt *så* är: *plötsligt så stod Kalle där* (1988:182) och *och då så gjorde han 2-0* (1988:115). Det sistnämnda visar Ekerot som ett exempel på tidsadverbial och pleonastiskt *så*.

Ekerot visar även att ett satsinternt *så* fungerar som ett formellt satsfundament som skiljer en påståendemening från en ja/nej-fråga där ordföljden i båda fall är omvänd (1988:57). Han tar exemplet: *för det tredje kommer Pettersson tillbaka*, vilket utan skiljetecken kan vara antingen en påståendemening eller en fråga inledd av ett fritt fundament. Om man istället infogar ett *så*: *För det tredje så kommer Pettersson tillbaka*, tydliggörs att *så* har en funktion av formellt satsfundament som är ett komplement till ordföljden och klargör att meningen är ett påstående (1988:58). Ett formellt satsfundament krävs till exempel i interaktion, där pauser eller avbrott kan uppstå, varvid ett *så* blir tvunget för att fortsätta på ett eget yttrande:

(2) [ur Ekerot 1988:65]

- Om du tar höger sida på ägget,
- Ja.
- Så börjar linjen, som går tvärs över ägget så att säga...

Även Nordström (2010) har studerat adjunktionellt *så* i ett grammatiskt perspektiv med talspråksexempel och menar att dess främsta funktion är att introducera en ny startpunkt för vad som ska sägas. Nordström framställer adjunktionellt *så* som en del av det första yttrandedelet: *För min del så...* (Nordström 2010:55) och benämner det som ett slags "relationellt predikat" med betydelse att det kan stå som huvudord i ett yttrande där två element binds samman (2010:55). Det första ledet är ett adverbial och det andra en sats med omvänd ordföljd: *I alla fall så bryr vi oss inte om det.* (2010:40). Funktionen "ny startpunkt" måste enligt Nordström hållas isär från begreppen *ny* och *given information*, då dessa vanligtvis består av nominala led (2010:56). *Så* kan vanligtvis inte konstrueras

direkt med nominala led – endast då det står tillsammans med uttryck som *beträffande* (2010:37).

2.6. *Så* och syntax

Rent grammatiskt kan mina exempel *så gick Pelle* – *så Pelle gick* verka enkla. Det kan hävdas att syntaxen visar skillnaden. I *så gick Pelle* är *så* ett adverbial, medan det är konjunktion utanför satsen eller bisatsinledande subjunktion i *så Pelle gick*. Förklaringen är då att det finita verbet alltid står på andra plats i det svenska satsschemat, men att ordföljden kastas om från VS till SV. Platzack (1987a) problematiserar emellertid den ”enkla” satsgrammatiken och lyfter fram en mängd undantag som visar att satsgrammatiken är komplex. Samtalsspråkliga analysaspekter och begrepp lyfts inte fram i perspektivet, utan analyser görs på traditionellt sätt, även om många av exemplen verkar utgå från talspråk.

Mitt syfte är emellertid inte att plocka ut korrekt satsdel eller ordklass, utan att undersöka bruket av *så* och att se skillnader mellan de båda typexemplen. Ottesjö och Lindström (2006) har studerat *så* som *diskursmarkör*. Begreppet *diskurs* kan ha en varierande innebörd beroende på perspektiv, men sammantaget menar man språk i användning och syftar vanligtvis på talat språk, språk i kontext, dialog eller interaktion (Norrby 2004:26-29). Ottesjö och Lindström visar att diskursiva funktioner kan realiseras syntaktiskt. Analysen är inriktad på både samtal och grammatik och de fokuserar på tre typer av *så*. Det första är satsinternt, adverbialt *så*, det andra är det satsexterna, konjunktionella *så* och det tredje kallar de yttrandebyggande (Ottesjö och Lindström 2006:89). Det första, satsinterna *så* kan stå i en turkonstruktionsenhet (TKE) som inleder en samtalstur enligt CA. Exemplet är ”så tänkte jag såhär” (2006:89). Funktionen är att inleda en ny diskurshändelse inom till exempel en berättelses förlopp. Det andra, konjunktionella *så* är istället ”så jag tänkte såhär” (2006:89). Funktionen är att summera, eller ibland avsluta föregående diskursenhet. Det tredje diskursiva *så* är en mer betonad, interjektionsliknande kommentering av en handling som är färdig (2006:121). Dessa tre fall markerar alltså gränser av olika slag i diskursen, vilket realiseras synkaktiskt i de två första fallen.

Ottesjö och Lindströms notering om händelseförlopp ovan tas även upp av Erikssons studie om ungdomars berättande (Eriksson 1997). Han ser att adverbialt (satsinternt) *så* förekommer frekvent i narrativa, alltså berättande, sekvenser. Eriksson har kommit fram till att *så* är den vanligaste satsinledaren i narrativa satser hos ungdomar, men den verkar sakna egentligt betydelseinnehåll (Eriksson 1997:125) och fungera som ett slags formellt satsfundament i likhet med vad Ekerot (1988) tar upp.

Till sist vill jag nämna Thörns studie av funktioner hos ordet *så* i talad svenska i ett relativt brett perspektiv där *så* som adverb, pronomen, konjunktion, subjunktion och diskursmarkör undersöks. I analysen av diskursmarkör ägnar Thörn särskilt fokus åt *såhär* och hon visar att *så* har en mängd olika funktioner som förklarande, tillbakasyftande, vidareförande och förmildrande (Thörn 2011:34). Thörn anser att *så* fyller grammatiska och diskursiva funktioner som är svåra att klara sig utan (2011:39).

3. Metod och material

Metoden för denna undersökning är en kvalitativ, CA-inspirerad samtalsanalys vars föremål är samtal i ett radioprogram. Jag kommer att använda mig av samtalsgrammatiska begrepp, men även göra ett försök att sätta in resultaten inom ramen för traditionell grammatik, då mitt syfte är att undersöka *så* och sats. I likhet med Nilsson 2005 har jag kombinerat CA med talspråksgrammatik, vilket lämpligen kan placeras under området interaktionell lingvistik (Nilsson 2005:21). Som jag nämnt ovan studerar man här språkbruket som det ser ut i den interaktionella samtalskontexten. Innan jag redogör för begreppen för den kvalitativa analysen, vill jag presentera materialet och därefter hur jag plockat ut och grupperat mina *så*.

3.1. Material

Materialet för min undersökning är sextio minuter av radioprogrammet *Morgonpasset i P3* och avsnittet heter *Felhörningar, Jonatan Unge och finfrukost*, Sveriges Radio (2013, 25 okt). Programmet finns tillgängligt på Sveriges Radios hemsida. Valet av material kan motiveras av att det är rikt på spontana samtal, praktiskt att ladda ner och har bra ljudupptagning. En del av programmet utgörs även av upplästa brev från lyssnare, men det är endast samtalen jag undersöker, då dessa är talspråkliga och interaktiva.

I programmet diskuteras skilda ämnen utifrån de fyra panelmedlemmarnas egna intressen och reflektioner. Tonen är livlig och spontan, och panelen verkar enligt min bedömning bestå av unga vuxna eller vuxna med ungt uttryckssätt. Tre personer i panelen talar standardnära stockholmska och en talar värmländska, men det *så*-bruk jag vill undersöka verkar inte skilja sig åt dialektalt.

Vad som kan vara värt att nämnas är att diskursen präglas av den radioprogramsgenre där samtalen har ett förhållandevis högt tempo för att bibehålla lyssnarnas intresse. Det får inte på något sätt bli tråkigt. Därför är till exempel pauserna kortare och måste urskiljas mer precist.

3.2. Avgränsning – vilka slags *så* jag analyserat

Så är en mycket vanlig markör i talspråk och används på många sätt. Jag har fokuserat på de slags *så* som har en konklusiv eller konsekutiv innebörd, är obetonade och följs av en sats. Därmed faller en del av *så*-bruket utanför analysen. Jag har exempelvis inte analyserat meningar med *så* som grad- och sättsadverbial: *De e så oförargligt på nå sätt* och *de e ju bara så sött* och *jag menar inte så*. En liknande typ av *så*, vilket SAG kallar pleonastiskt hittas i meningen: *å de va ganska så längesen han va här*. *Så* markerar här en liten gräns mellan *ganska* och *längesen* och har därmed ingenting att göra med satsen, till skillnad från *å sen så har du bakat dina egna ljusa brön*, där *så* tagits med för analys.

Några få *så* som inte följs av en sats har dock tagits med i analysen. Det gäller de som följs av nominalfraser med samma innebörd som en sats. Ett exempel är en

beskrivning av hur lyssnarbreven skrivs, där man räknar upp nominala led med *så* emellan: *P3 plus mellanslag å sen så själva meddelandet...* I ett liknande exempel följs *så ba* av anföring, vilket jag tar upp i avsnittet nedan, där jag bland annat redogör för mina bedömningar.

3.3. Materialets fördelning över *så* och bedömningar för gruppering

Först lyssnade jag igenom programmet och alla *så* markerades för hand med förekomstens tidpunkt, samt en grov transkription av den närmaste kontext *så* uppträtt i. Efter att jag plockat ut alla *så* enligt min avgränsning har jag skiljt de satsinterna från de satsexterna i två grupper, för att därefter kunna analysera grupperna var för sig. Hur ordföljden skiljer sig åt i grupperna, demonstreras nedan med Diderichsens satsschema. I den första satsen är *så* satsinternt som fundament, medan det i den andra står som externt, fritt initialled (X):

X	FUND	V1	S1	A1	V2	S2	A2
å nu när jag säger det	så	ångrar	jag			att jag sa det	
så	det	är				ingen jätteintressant historia	

Det översta, satsinterna *så* föregås av ett adverbial i extraposition (X). Vi ser att ordföljden är *så* + VS: *Å nu när jag säger det så ångrar jag att jag sa det*. Ett satsexternt *så* ser vi i nästa exempel: *så det är ingen jätteintressant historia*, med ordföljd *så* + SV. Använder man traditionell, grammatisk terminologi, kan sägas att det satsinterna är ett adverb eller subjunktion (se nedan) och det satsexterna är konjunktion.

I tabell 1 nedan visas en kvantitativ syntaktisk fördelning över *så* som uppträder inom (inledande) eller utanför efterföljande sats. Som vi ser är satsinterna *så* betydligt mer frekventa än satsexterna.

Tabell 1. Översikt över *så* inom och utanför satsen

Satsinterna	44
Satsexterna	14
Totalt	58

En del fall har inte varit självklara att sätta in i dessa grupper. Det har rört sig om satser där *så* följs av ordet *ba* vilket visas i följande exempel, där talaren säger *så ba* mellan anföringar. Transkriptionen sker här efter Norrby (2004:90, 212) där anföring visas med röstförställning.

(3) [ur Morgonpasset i P3]

1. *så* ba FÖRSTÄLLD RÖST: du skulle du kunna göra en bake up till mig
2. på den där SNABBT, NORMAL RÖST: å *så* ba FÖRSTÄLLD RÖST:
3. jaa kan ja göra NORMAL RÖST: å så går han in

Jag har bedömt detta *så* som satsinternt under förutsättning att *så ba* kan anses ha en uttalad och presupponerad satskärna med verb och subjekt: *så ba sa han* eller *så sa han ba*. Intuitivt skulle det fungera mindre bra med ordföljden *så ba han sa*. Dessutom förekommer *så ba* på ett annat ställe i materialet, där det är uppenbart satsinternt med uttalad satskärna, dock utan anföring: *när ni SMS:ar jättemycke så ba hoppar det...*

En annan bedömningsfråga har varit subjunktionen *så att*, som i talspråk ofta uttalas *satt*. Subjunktionen är enligt min bedömning satsintern som bisatsinledare, men kan enligt SAG i talspråk även användas som konklusiv konjunktion. I så fall blir det satsexternt, vilket varit min bedömning i följande fall: *så att... det blir nåt fel*.

3.4. Kvalitativ analys och begrepp

Jag kommer här att redogöra för några samtalsgrammatiska begrepp jag använt mig av i den kvalitativa analysen. Begreppen är i huvudsak hämtade från Norrby 2004 och Nilsson 2005.

En *samtalstur* är då en talare har ordet, från det man börjar tala, fram tills någon annan tar över turen. En tur kan bestå av en fras, sats eller längre mening (Norrby 2004:39, 110). Jag har undersökt om och hur *så* inleder eller förekommer inom en tur och en TKE.

En *turkonstruktionsenhet* (TKE) är ett yttrande som enligt Lindström kommunicerar en meningsfull handling vars utgång möjliggör talarbyte (2008:127). En samtalstur kan bestå av en eller flera TKE. Gränserna för TKE kan enligt Nilsson ibland te sig vaga, men hon använder en princip där den anses vara grammatiskt, prosodiskt och pragmatiskt fullständig (Nilsson 2005:30). Lindström definierar TKE som "en grammatiskt slutförd enhet vare sig det i det enskilda fallet rör sig om ett ord, en fras eller en sats." (Lindström 2008:128). Hur yttranden kan indelas i TKE demonstreras i följande exempel från materialet (se 3.5 om transkription), där programledaren A presenterar vad som sker i programmet. En TKE omgärdas här med snedstreck:

(4) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: /vi e väntar ju finbesök i form av Jonatan Unge efter klockan åtta / m vi
2. pratar om <felsägningar> / ja måste säga att (.) >de kommer så himla
3. mycke sms å mejl< / m ja hinner inte läsa [ens hälften] /
4. B: /[äää/ (0.5) / äää] /
5. A: /men mina favoriter bland alla dessa e ändå när (.) partners eller
6. familjemedlemmar vänder sig emot varandra / de blir väldigt väldigt roligt /

Diskursenhet är en längre passus, till exempel en berättelse eller redogörelse som huvudsakligen produceras av en talare (Lindström 2008:57) och en betydelsebärande del av denna kan kallas *diskurshändelse* (Ottesjö och Lindström 2006:93).

Pauser och tystnader har betydelse för samtalsstruktur och turtagning. Norrby talar om olika slags pauser som till exempel reaktionspaus där nästa talare inväntas och paus som sker under talarens tur (Norrby 2004:114). I analysen har jag tittat på eventuella pausers plats i och omkring *så* och satserna.

3.5. Metod för transkription

Jag har använt mig av den något modifierade CA-metod för transkription som Norrby (2004:98) presenterar, vilken är inriktad på att återge samtal. Nedan presenteras de principer jag använt mig av i mina exempel. I transkriptionerna numreras även raderna, och samtalsdeltagarna anges med A, B, C.

(.)	paus under 0,5 sek
(0.6)	paus mätt med tiondels sekund
<u>vansinnigt</u>	emfatiskt tryck understruket
van-	avbrutet ord
[]	överlappande (samtidigt) tal
+vansinne+	sägs med hög röst
SKRATTAR	talaren skrattar, skrivs med metakommentar
<vansinne>	sägs långsamt
>vansinne<	sägs snabbt
>>	personens yttrande från en tidigare rad fortsätter
(x)	ett ohörbart ord, (xxx) tre eller flera ohörbara ord

4. Resultat

Jag kommer att presentera resultatet i grupper av interaktionella och diskursiva funktioner. De interaktionella funktionerna fokuserar tur och TKE, medan de diskursiva är samtalsreglerande eller yttrandemodifierande (Lindström 2008:78). De diskursiva funktionerna kommer huvudsakligen att beskrivas som gränsmarkerande.

4.1. Interaktionella funktioner

Jag har undersökt huruvida satsexterna och satsinterna *så* skiljer sig åt i den interaktionella strukturen. Jag har då grupperat dem kvantitativt efter deras samtalsstrukturella position, det vill säga var de uppträder i tur och i TKE. Jag kommer att beskriva hur denna gruppering ser ut, samt göra kvalitativa bedömningar efter utvalda exempel, där fokus ligger på *hur* de uppträder i tur och TKE.

4.1.1. *Så som turtagningsmarkör*

Jag har undersökt om *så* fungerar som turtagningsmarkör – alltså används initialt i tur. I materialet förekommer *så* initialt vid fem tillfällen, vilket med tanke på det ringa antalet gör analysen något osäker. Tre av dessa föregås av ett ”aa” eller ”aja”, vilket givetvis också utgör turtagningen. Fyra av fem är satsexterna, vilket pekar på att *så* används utanför satsen då det är fråga om turtagning i de flesta fall. Vi ser det i följande exempel, där talare A har ringt in och berättar om sin nervositet över att inte förstå danska inför en resa och hur hennes kompis hjälpte henne:

(5) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: ja tänkte jaa (.) kommer inte förstå nån [tänkte] ja men ja va inte>>

2. B: [Nä]

3. A: >>jättenervös [ja] hon skulle möta mej liksom

4. B: [Nänä]

5. C: a okej

7. A: ah

8. B: a så det gick bra i alla fall?

Här använder person B satsexternt, konklusivt *så* för att i samtalet genom turtagning hjälpa till att summera en del av personen A:s berättelse. Turtagningen sker troligtvis för att påskynda samtalet. Samtidigt öppnar konklusionen för turbyte, därefter. De övriga satsexterna fungerar på liknande sätt, för att konkludera och summera det som sagts tidigare. Materialets enda satsinterna och turinitiala *så* ser vi här i ett

samtal som handlar om tillfredsställelsen med att sjunga med i en låt som man faktiskt kan:

(6) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: sitta där å köra bil å så kommer de en låt som man älskar [(.)] å så ba-

2. B: [Aa]

3. B: å så upptäcker man att man kan den

Talare B svarar först medhållande under talare A:s beskrivning av hur det upplevs att höra en låt och tar sedan turen genom att fortsätta tala på samma yttrande som A påbörjat. Det satsinterna *så* blir här ett turövertagande som interaktivt kan anses utgöra en del av samma yttrande och är på så sätt inget självständigt sådant, även om det utgör en egen tur.

4.1.2. *Så att som markör för att ta eller behålla turen*

Så att med den talspråkliga funktionen som konklusiv konjunktion (alltså inte subjunktion) används någon gång i materialet för att ta ordet, men även för att markera att man vill fortsätta ha ordet. Det görs genom att *så att* kvickt läggs till en TKE som annars kan anses avslutad och talaren inte vill lämna utrymme för någon annan att ta över turen. I följande exempel kämpar talare A för att behålla ordet, men andhämtningen efter *så att* möjliggör ändå turbyte och orsakar samtidigt tal, då de samtalar om felsägningar av ordet *tapetsera*:

(7) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: ja påpekar de varje gång eee (.) men ändå till å me i samma

2. konversation (0.5) så säger hon tapeltsera (0.3) >även fast ja (uh)

3. precis har påpekat de [såat] < HÄMTAR ANDAN

4. B: [m]

5. B: de blir nå fel [dä xxx

6. A: [de blir nå felkoppling även om man säger å säger å säger så

7. ffsätter man säga fel]

8. C: [de blir såär amerikanska] ask

4.1.3. *Så initialt i TKE*

Det är betydligt vanligare att *så* förekommer *inom* en samtalstur än att det inleder den. Därför är det relevant att undersöka positionerna i turkonstruktionsenheterna, som är turens byggstenar. För detta har jag grupperat dem kvantitativt efter positioner i TKE och i sats, vilket redogörs för i tabell 2. Det ska sägas att de turinitiala, vars fem fall beskrevs i förra avsnittet, även är initiala i en TKE.

Tabell 2. Position i TKE och sats

<i>Så</i>	Initialt i TKE	Ej initialt i TKE
Satsinternt	20	24
Satsexternt	11	3

Satsinterna *så* förekommer i början så väl som i en TKE. De initiala kan även stå tillsammans med andra småord som *å* och *sen*: *å så stod ja där å klädde om te pyjamas*. De icke-initiala står efter längre TKE-led: *Å nu när ja säger det så ångrar ja att jag sa det*. De initiala har samtliga en funktion av att ange ett påstående som direkt följer på ett annat påstående av samma slag. De förekommer i beskrivande och berättande sekvenser (se 4.2.2.) där företeelser beskrivs efter varandra. Varje företeelse kan följas av kort respons eller kommentar av övriga samtalsdeltagare. Den nya företeelsen bedöms i kontexten att vara ny nog att ses som en ny TKE, även om den ingår i samma tur. Ett exempel på beskrivning är en sekvens då samtalsdeltagare A berättar hur det ser ut i en nattvagn på ett tåg. Exemplet visar två *så* som är initiala i TKE och ett *så* som står inom en TKE och de är alla funktionellt lika varandra. För att visa TKE:n har jag omgärdat den med snedstreck.

(8) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: /å sen så finns de liggvagn/

2. B: /ja/

3. A: /som e sex ee britsar /(0.7) /å så e d.. finns de en liten kudde å så finns det
4. ett la(.)kan/

Sekvensen är indelad i fyra TKE. Att satsinterna *så* följer på *å* eller (*å*) *sen* är generellt mycket vanligt i materialet. På rad 3 tar talare A ordet efter respons från B och fortsätter på sitt förra yttrande. Därefter sker en paus, vilket leder till bedömningen att en ny TKE börjar. I den sista TKE:n finns ingen paus alls mellan *kudde* och *å så*, vilket resulterar i bedömningen att de två så-inledda satserna ingår i samma TKE. Dessutom är *kudde* och *lakan* semantiskt förbundna.

Enligt tabell 2 är satsexterna *så* i början av en TKE vanligare än de som står inom TKE:n. Dessa är alla konklusiva konjunktioner. Ett exempel som visar detta är då person A efter att ha berättat om hur han inte hittade konduktören för att ställa en fråga, kommer fram till slutsatsen på rad 7:

(9) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: /de va ett vagnsfel/
2. B: /aha/
3. C: /okej/
4. A: /det fixade sej/
5. C: [HARKLAR SIG]
6. B: /[asså] a/
7. A: /så de e ingen jätteintressant historia/

Även satsexterna *så* som inte inleder TKE förekommer som konklusiva konjunktioner, fast dessa är då mindre självständiga och har enligt skriftspråklig norm funktionen att samordna två huvudsatser: *de va tomt i alla kupéerna så ja trodde ja va ganska säker på att ja...* och *de va ganska så längesen han va här så han e jättesaknad*”

4.1.4. Sammanfattning

Jag har undersökt om satsexterna och satsinterna *så* skiljer sig åt i den interakti- nella strukturen. Satsexternt *så* används för turtagning. *Så att* används satsexternt för

att markera att turen vill behållas av talaren in i en ny TKE. Satsinterna *så* kan användas för turtagning för att direkt fortsätta på någon annans yttrande, men oftast inleder eller står de i en TKE och används då inte för turtagning. De satsinterna har en funktion av att ange något som följer på något annat i en beskrivning eller berättelse.

4.2. Diskursiva funktioner

Vi har nu tittat på interaktionella funktioner. Frågan är nu vad ordet *så* gör i de specifika yttrandena. För att undersöka de diskursiva funktionerna hos *så* har jag gått igenom materialet ännu en gång och förutsättningslöst studerat varje förekomst i sin kontext för sig. Exempelen nedan visar hur *så* fungerar som gränsmarkör. Till skillnad från analysen av tur och TKE har ingen kvantifiering efter satsposition gjorts, men satsen noteras i funktionsbeskrivningen. Då analysen är gjord kan man sammanfattningsvis säga något om satserna.

4.2.1. Ange gräns mellan relationella samband

(10) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: asså där måste ja erkänna ja som älskar å slänga mej me gamla
2. uttryck
3. B: [aa]
4. A: [att ja] e osäker på den (.) iblann säger ja kamm å iblann kant
5. B: [SKRATTAR]
6. C: [(xx)]
7. A: jaa å så säje ja re lit sär hum (0.7) **satt** folk inte ska kunna höra va
8. ja säjer

I exemplet diskuteras uttrycket ”dra alla över samma kam” och talare A medger på rad 4 att hon talar otydligt på grund av sin osäkerhet. Här används *satt* (så att) för att uttrycka en orsaksrelation där något får en följd. Ur grammatisk synvinkel är det en subjunktion som inleder en konsekutiv bisats. Jag har bedömt subjunktionen *så att* som satsintern, men till skillnad från övriga så-inledda satser har bisatsen SV-ord-

följd och utmärker sig med *inte* före finit verb. Även satsexternt *så* kan uttrycka samma diskursiva funktion – att ange gräns mellan orsak och verkan. Vi ser det i följande yttrande:

(11) [ur Morgonpasset i P3]

å de va ganska så längesen han va här **så** han e jättesaknad

Ett satsinternt och adjunktionellt *så* kan även markera ett samband mellan en specifik händelse och en viss omständighet:

(12) [ur Morgonpasset i P3]

å nu när ja säger det **så** ångrar ja att jag sa det

4.2.2. *Ange gräns för att markera olika delar av en beskrivning*

(13) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: asså du byggde upp de som att du (vle) ja komme komma dit å **så** komme ja
2. ba stå där ingen kommer förstå mej å **så** kommer (.) bli ja (.) har inga pengar
3. eller va tänkte du

Här försöker talare A hjälpa telefonpersonens berättande på traven genom att sätta ord på varför hon varit nervös inför sin Danmarksresa och ger en antagen beskrivning av detta. Beskrivning är en diskursenhet, där innehållet i detta fall struktureras både prosodiskt och med hjälp av *så*. De understrukna orden är betonade, vilket här signalerar att varje betoning står för en avgränsad, betydelsebärande del av beskrivningen. En sådan del kan kallas diskurshändelse (Ottesjö och Lindström 2006:93). Två gånger används satsinternt *så* för att förstärka denna gräns och på så sätt uppfattas att de olika delarna i beskrivningen avgränsas från varandra i olika grad.

Ett annat exempel av beskrivning visar *så* som en klar gränsmarkör, men gränsens styrka markeras även på andra sätt än med ordet *så*:

(14) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: å sen så finns de liggvagn
2. B: ja
3. A: som e sex(.) ee britsar (0.8) å så e d finns de en liten kudde å så finns det ett
4. la(.)kan nåt sorts nåt sorts (.) lakan å s och ee en filt
4. B: aa
5. A: å så finns de då sovvagn som e tre britsar (0.8) ee å där de e bäddat
6. B: mm
7. A. så finns de egen kupé
8. B: [m]
9. A: [som e] exakt samma sak som de ja (x)ämnde tidiare de e [ba] att dunte>>
10. B: [m]
11. >>delar me nån

Talare A beskriver här hur ett nattåg ser ut. Utdraget föregås av ett uppehåll vid talare A:s åsikt om sittvagnar. För att återgå till beskrivningen inleds en TKE på rad 1 med *å sen så*, vilket tydligt markerar startgräns för det fortsatta beskrivningsinnehållet som är liggvagn. På rad 3 är gränsen först något mindre tydligt markerad, endast genom en paus följt av *å så*. Senare på samma rad utgörs gränsen endast med *å så*, utan någon föregående paus. På rad 5 kommer sedan en något skarpare gräns markerad med *å, så* och *då*, där beskrivningen nu övergår till att gälla sovvagnar. Talare A gör sedan en paus, där talare B visar sitt lyssnande med en uppbackning, varefter talare A på rad 7 fortsätter på en ny del av beskrivningsinnehållet med *så*.

Man kan således hävda att satsinternt *så* i en beskrivning inte alltid ensamt avgränsar delar av yttranden. Där det förekommer sammanstrålar det även med andra gränsangivande faktorer för att tillsammans markera olika *grader* av gräns.

Denna funktion av *så* i beskrivningar tillämpas inte bara på satser, utan även på nominalfraser som kan anses ha samma innebörd som en sats: *P3 plus mellanslag å sen så själva meddelandet*, och likaså på anföringar (anföring i citationstecken): *å så ba "aa kan ja göra"*.

4.2.3. *Framhäva en diskurshändelse*

(15) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: vi satt å åkte tåg

2. B: a

3. A: vi va ganska bakis (.) å de va en lång resa å så skojade vi (x)

I en berättelse förekommer satsinternt *så* på ett liknande sätt som i beskrivning, med funktion att lägga till en ny diskurshändelse. I exempel 15 bidrar det även till att särskilja och framhäva den kommande händelsen, skojandet. Det kan utläsas av den allra närmaste kontexten, där de första påståendena inte är lika markant avgränsade – först endast genom TKE:er som fullständiga satser och därefter med ett *å* (och) – samt att de beskriver situationen som den var innan huvudhändelsen presenteras: ”å så skojade vi”. Framhävandet av denna TKE realiseras i kontexten genom att till skillnad från de föregående inledas med *så*.

4.2.4. *Avgränsa berättelse och slutledning och ange berättelsens slutpunkt*

(16) [ur Morgonpasset i P3]

1. A: ja kommer håg när ja skulle sjunga en låt när ja va liten eller sjunga en låt

2. men man (s-such) småsjunger (.) lite sådär (.) inte så på scen

3. B: bara tralla lite [hemma]

4. A: [ba tralla lite] när man e me kom[pisar]

5. B: [aa]

6. A: då skulle ja sjung- då sjöng ja (.) <filiftines> men då då vaettere då

7. stannade alla upp å då sa dom (.) va sjöng du (.) då saja (.) eee filiftines (.)

8. [vaju] vaju tvungen å stå på mej

9. B: [va]

10. A:[va va de rå]

11. C:[va va de rå]

12. A: <feel emptiness> SMACKAR (1.0) så den får man ju höra fortfarande

Här används satsexternt *så* (rad 12) som föregås av en lång paus på en sekund. Då ingen tagit turen tillägger talare A en avslutande TKE som demonstrerar att

berättelsen är slut och öppnar för turbyte. Till skillnad från satsinterna *så* som tidigare nämnts, visar detta exempel att satsexternt *så* i egenskap av konklusiv konjunktion kan fungera mer självständigt som gränsmarkör och reglera en hel diskursenhet. Här anger *så* ensamt en stark gräns mellan berättelse och konklusion. Detta gäller även för den konklusiva användningen av *så att*.

4.2.5. *Funktionell tyngd*

Ekerot anger att *så* som gränsmarkör varierar i funktionell tyngd, men ofta är *så* nödvändigt för att ”meningens syntaktiska grundstruktur ska vara manifesterad” (Ekerot 1988:73). I talspråk menar han att behovet av *så* som gränsmarkör är större än i skrift på grund av talspråkets syntaktiska flexibilitet (1988:76). Funktionen som gränsmarkör är gemensam för både satsinternt och satsexternt *så* (1988:78). Däremot har dessa olika funktionell tyngd, då det satsexterna, till skillnad från det satsinterna, tillåter högst varierade satstyper, vilket ökar behovet av *så* för satsstrukturen. Ett exempel ur Ekerot är: *när han kommer så hit med pengarna!* (1988:78). Här är *så* absolut nödvändigt för att klargöra att det kommande är en imperativsats, då yttrandet utan *så* skulle få en helt annan betydelse. Utifrån min analys anser jag att yttranden med satsexternt *så* förmodligen inte skulle klara sig utan dessa och samtidigt behålla sin konklusiva innebörd, medan satsinternt i några fall skulle kunna utelämnas. Det gäller då det satsinterna är adjunktionellt:

(17) [ur Morgonpasset i P3]

så asså under den här aslånga perioden *så* har de inte hänt nånting

Denna konklusion föregås av en annan talares konstaterande att ingenting har hänt i hans liv sedan förra gången han gästade radiostudion. Konklusionen kräver sitt första, satsexterna *så*, medan det satsinterna och adjunktionella, senare på samma rad, mycket väl skulle kunna utelämnas. Ekerot hävdar dock att satsinternt *så* av denna typ har större funktionell tyngd ju längre fundamentet är (Ekerot 1988:77). Satsinternt *så* i diskursenheter som beskrivningar och berättelser har däremot större funktionell tyngd för dessas struktur, enligt min bedömning.

Ekerot nämner att satsinternt *så* är bundet till ett generellt satsschema (Ekerot 1988:78). Jag ser dock ett specialfall där även satsinternt *så* kan tillåta viss variation av satstyp. Det gäller då det uppträder tillsammans med *ba*.

(18) [Tre exempel ur Morgonpasset i P3]

1. när ni smsar jättemycke *så ba* hoppar de i... på skärmen
2. *så ba* FÖRSTÄLLD RÖST: du skulle du kunna göra en bake up till mig
3. å så kommer de en låt som man älskar å *så ba*-

Även då jag haft som princip att *så* tillsammans med *ba* är satsinternt (se 3.3.) och därmed (enligt Ekerot) inte kan följas av varierande ordföljd, visar exemplen ändå på tendens till variation av ordföljd, särskilt då de efterföljs av anföring (2). I exempel 3 är funktionen att framhäva något intressant som kommer och skulle förmodligen också kunna följas av varierad ordföljd i talspråk. *Ba* har enligt Kotsinas flera funktioner, som att markera citat, rikta uppmärksamheten på kommande fras eller ord och att markera gränser (Kotsinas 1996:77). I uttrycket *så ba* kan *så* markera att berättelsen fortsätter, medan *ba* markerar att det som följer är intressant och fokuserat. *Så ba* utmärker sig därmed något från övriga satsinterna med stor funktionell tyngd som gränsmarkör.

4.2.6. Sammanfattning

Satsinterna och satsexterna *så* uppvisar både likheter och skillnader beträffande funktionen som gränsmarkör. En likhet är att de avgränsar och strukturerar samband. En skillnad är att de satsinterna kan ha som funktion att vidareföra ett händelseförlopp genom att lägga till en ny diskurshändelse, medan de satsexterna vidareför och slutför en diskursenhet (Ottesjö och Lindström 2006:120). Även min analys visar detta. De satsinterna kan även framhäva en diskurshändelse, då övriga diskurshändelser är avgränsade i mindre grad och inte med *så*. Dessutom ser jag att de satsinterna i beskrivningar avgränsar tillsammans med andra avgränsande faktorer i större utsträckning än de satsexterna, vilka där fungerar mer självständigt. Satsinternt *så* har stor funktionell tyngd jämfört med de satsinterna som är adjunk-

tionella, men beskrivningar, berättelser och yttranden där gränsen även markeras med *ba* kräver satsinternt *så* som gränsmarkör.

Lindström (2008:120) nämner att *så* som konnektiv har en additiv funktion.

Jag skulle utifrån min analys hellre definiera funktionen som avgränsande och vidareförande i och mellan yttranden, samt i och mellan diskursenheter.

4.3. Sammanfattande jämförelse med SAG och tidigare forskning

Uppsatsens mål har varit att se hur ordföljden påverkar och ser ut i *så*-inledda yttranden. Min analys av *så* och sats har visat på skillnader mellan satsinternt och satsexternt *så* enligt min avgränsning. Vad som kan sägas förena båda typerna är att de fungerar som gränsmarkörer och reglerar strukturen i diskursen såväl som i interaktionen. Resultatet är sammanställt i tabell 3 för grupperna satsinternt och satsexternt *så*, där även typexemplet "Pelle" från uppsatsens inledning har infogats. I detta avsnitt diskuteras resultatet i relation till SAG och tidigare forskning. I tabellen är de grammatiska funktionerna definierade utifrån SAG, medan de diskursiva och interaktionella är definierade utifrån min analys.

Tabell 3. Översikt över funktioner hos satsinterna och satsexterna så

FUNKTION	SATSINTERNT SÅ <i>så gick Pelle</i>	SATSEXTERNT SÅ <i>så Pelle gick</i>
Grammatisk	Adv - ordningsföljd - konklusiv betydelse - adjunktionellt Subj - konsekutiv bisats*	Konj - konklusiv (även <i>så att</i>)
Diskursiv, som gränsmarkör	- relationella samband - diskurshändelse (avgränsa och framhäva)	- relationella samband - berättelse och slutledning - avsluta diskursenhet
Interaktionell	- turtagning (här fortsätta på annans yttrande) - initial i TKE - icke-initial i TKE	- turtagning - behålla tur (<i>så att</i>) - signalera turbyte - mest initial i TKE

*Konsekutiv bisats har till skillnad från övriga så-inledda satserna SV-ordföljd, se 4.2.1.

Utifrån SAG har jag placerat mina *så* under grammatiska definitioner som adverb och konjunktion med underkategorier. Konjunktionerna (satsexterna) utgörs av konklusivt *så*, där även *så att* används. Bruket av *så att* som konjunktion omnämns i SAG (2:741) och enligt analysen är bruket vanligare än *så att* som subjunktion. Vad som utmärker konjunktionerna är att de reglerar och summerar diskursen på ett vidare sätt än de satsinterna och de gör det mer eller mindre självständigt. Enligt Ottjesjö (2006:97) öppnar konjunktionellt *så* möjlighet för turbyte, vilket också framkommer i materialet. Jag ser dessutom att det används som turtagningsmarkör.

Jag har begränsat adverbena *så* till de som anger ordningsföljd, de som har en närmast konklusiv betydelse och de adjunktionella (SAG 2:668-670). Som adverb är dessa satsinterna och de fungerar vanligtvis inom det enskilda yttrandets struktur för att där reglera samband. De vanligaste typerna av satsinterna är de som anger relationella samband och de som anger gräns mellan diskurshändelser i beskrivning och berättelse. I den senare kategorin står *så* sällan ensamt, utan förekommer med andra småord som *å så*, (*å*) *sen så* och *så ba*. Det har varit oväntat med tanke på att Eriksson sett en riklig användning av initialt *så* i berättande sekvenser, där det verkar förekomma ensamt (Eriksson 1997:125). En förklaring kan vara att Eriksson

studerat ungdomsspråk, medan mitt material har vuxna talare, om än med ett ungt språkbruk.

Så *ba* förekommer inte i SAG som eget uttryck – möjligtvis på grund av att det kan anses vara ett ungt talspråksfenomen, eller att de två orden tillsammans inte anses utgöra något eget uttryck. SAG beskriver istället additiv samordning där två eller flera parallella huvudsatser tillsammans beskriver en situation. De samordnade satsernas relationer kan då tydliggöras med satsadverbial, som i exemplet: *Stinsen viftade av tåget och så gick vi hem* (SAG 4:888). Här menas att *och* är den samordnande konjunktionen, medan *så* uttrycker ett samband av orsak och följd.

Jag har även i analysen sett att nominalfraser struktureras på samma sätt med hjälp av *så* i exemplet: *P3 plus mellanslag å sen så själva meddelandet*. Det finns ett snarlikt exempel i SAG om icke satsformade meningar med påståendebetydelse: *Först något om bakgrunden och till sist en personlig kommentar* (SAG 4:822). Kategorin kallas "ordningsangivelser av typen först X, sedan Y, till sist Z" (SAG 4:824), men dessa inkluderar inte ordet *så*. Skulle *så* infogas efter fundamentet *först* eller *sen*, kan det ur grammatisk synvinkel anses vara adjunktionellt och efter det korta fundamentet inte fylla någon större funktion. Enligt min bedömning signalerar *så* en kommande sats, vilket skapar viss oreda i det satslösa yttrandet. Nordström menar att *så* inte kan konstrueras med nominala led på ett sådant sätt (Nordström 2010:37). Samtidigt kan man tänka sig att denna "satsinterna" *så*-tillämpning på nominalfras pekar på att bruket förändras.

Beträffande funktionen som gränsmarkör ser jag att de satsinterna är mindre självständiga och ofta markerar gränser tillsammans med andra språkelement. Gränserna rör i analysen semantiskt innehåll som diskurshändelser, vilka avgränsas, struktureras och kan framhävas med *så*. Ekerot fokuserar mer på grammatiska gränser och menar att de yttersta funktionerna av *så* är att klargöra meningstyp (grammatisk) och markera gränser, huvudsakligen mellan fundament och satskärna. Lindström (2008:120) nämner att *så* som konnektiv har en additiv funktion och Ottesjö och Lindström (2006:121) tillskriver de satsinterna en vidareförande funktion. Sammantaget kan sägas att de något skiftande beskrivningarna handlar om perspektiv och ingalunda säger emot varandra.

Enligt Ekerot har satsexternt *så* en stor funktionell tyngd, medan de satsinterna bättre kan klara sig oberoende av *så* om fundamentet är kort. Likaså bedömer jag att de adjunktionella i materialet är minst funktionella, medan satsinterna som markerar diskurshändelser är det betydligt mer. Å andra sidan ser Mörnjö (2002) att deklarativa satser av beskrivnings- och redogörelsetyp i talspråk kan ha inversion helt utan fundament som *så* och *då*. Sådana satser har inte framträtt alls i mitt material.

Sammanfattningsvis kan sägas att min analys endast har visat på små skillnader gentemot SAG och tidigare forskning och skillnaderna har i mångt och mycket handlat om olika perspektiv. Det interaktionella perspektivet har dock visat sig vara givande för att bringa förståelse för språkbruket av idag.

4.4. Diskussion

Det interaktionella perspektivet har gett analysen en aspekt som SAG saknar, nämligen att se språket i samtalskontext. Perspektivet och metoden har lämpat sig väl för att förstå vad *så* och sats gör i talet – både i och mellan yttranden. Satsinterna och satsexterna *så* har till stor del gått att placera under grammatiska kategorier, men de satsinterna har utmärkt sig genom att ibland uppträda olikt skriftens och grammatikens normer. Vad detta beror på går endast att spekulera i. SAG menar att det finns en svårdragen gräns för vad som är talets grammatik och vad som är försök att reda ut missar i talplaneringen (SAG 1:28). Man kan å andra sidan hävda att talets grammatik följer helt andra normer än skriften. Denna analys söker att omfatta traditionell grammatik såväl som interaktionell lingvistik och därför har grammatiskt svårbedömda fenomen varit intressanta att betrakta interaktionellt.

Vad som generellt kan sägas utifrån analysen är att konnektivt *så* (främst det satsinterna) används rikligen och tenderar att utveckla nya användningsområden. Betraktar man ordet *så*:s funktionella räckvidd från att ange sätt och grad, mot att ange samband mellan yttrandedel och till sist adjunktionella och andra, till synes märkliga tillämpningar, skulle man kunna diskutera och eventuellt vidare undersöka ordets möjlighet att variera ytterligare. En sådan undersökning kräver en mer jämförande analys av olika material.

Författarna till SAG hävdar att talets grammatik inte alltid går att beskriva ens med noggranna studier, med anledning av dess flexibilitet (SAG 1:28). Utifrån det förhållningssättet kan man mena att denna studie inte kan bidra med definitiva resultat. Ändå kan studien ge kunskap om *så* och sats i yttranden och i samtalskontexten. Frågan är vad man vill undersöka – deskriptiv grammatik med exempel av monologisk karaktär eller förklarande grammatik för yttranden i samtal.

SAG avser att inkludera talspråk i den deskriptiva analysen med mer monologiska än dialogiska exempel. En del samtalsspråkforskare har ifrågasatt förhållningssättet med hänvisning till att tal och skrift är av så olika natur att de måste studeras på olika villkor med skilda metoder och begrepp (se 2.3.). SAG har dock i viss mån skapat utrymme åt diskursiva begrepp som yttrande, språkhandling och kommunikation, men författarna menar att denna betydelsesida av språket inte är tillräckligt utforskad för att grammatiken ska kunna grunda sig därpå (SAG 1:41).

Jag anser att det interaktionella perspektivet kan komplettera och vidga den grammatiska analysen och därmed utöka begreppen, men det betyder inte att den grammatiska analysen måste överges. Språket kan förklaras utifrån det ena eller det andra perspektivet, men även begripas utifrån båda samtidigt.

Till sist vill jag påpeka att en undersökning av ett större material förmodligen hade kunnat ge ett mer variationsrikt resultat. Man kan också tänka sig att större variation av *så*-bruk hade påträffats i mer vardagliga samtal än radiosamtal där talarna vid mikrofonen kan tänkas ha en viss språklig medvetenhet. Jag hade exempelvis förväntat mig att påträffa satser som inleds av ensamt, satsinternt *så*, som i mitt typexempel "så gick Pelle", samt V1-deklarativer som Mörnjö (2002) nämner. Vidare undersökningar av större material kan således vara givande i analys av *så* och sats i ett interaktionellt perspektiv – inte minst för att våga sig på bedömningar för hur långt *så*:s funktionella räckvidd kan sträcka sig i talad svenska.

5. Litteraturförteckning

- Anward, Jan & Bengt Nordberg (red.) 2005. *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalsspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Arnstad, Maria 2000. SAG, det är en grammatik för både tal och skrift, eller? *Språkvård* 2000/2:19-25 <<http://www.sprakradet.se/3123>>. Hämtat 2012-10-22.
- Ekerot, Lars-Johan 1988. *Så-konstruktionen i svenskan: Konstruktionstypen "Om vädret tillåter, så genomföres övningen" i funktionellt grammatiskt perspektiv*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 42) Lunds universitet.
- Eriksson, Mats 1997. *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion*. <<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:160914/FULLTEXT01.pdf>> Hämtat 2013-10-16.
- Kotsinas, Ulla-Britt 1996. *Ungdomsspråk*. 2:a upplagan. Uppsala: Hallgren och Fallgren.
- Lindström, Jan 2008. *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.
- Loman, Bengt 1977. *Språk och samhälle 3. Social variation i talspråkets syntax*. Lund.
- Mörnsjö, Maria 2002. *VI Declaratives in Spoken Swedish. Syntax, Information Structure, and Prosodic Pattern*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Jenny, 2005. *Adverb i interaktion*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Nordström, Jackie 2010. *The Swedish så-construction, a new point of departure*. Working Papers in Scandinavian Syntax 85:37-63. <http://project.sol.lu.se/uploads/media/WPSS_85_Nordstroem.pdf>. Hämtat 2013-12-05.
- Norrby, Catrin, 2004. *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. Lund: Studentlitteratur.
- Ottesjö, Cajsa & Jan Lindström, 2006. *Så som diskursmarkör*. *Språk och Stil* 15:85-127. NF. Uppsala.

<https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/33590/1/gupea_2077_33590_1.pdf>. Hämtat 2013-10-21.

Platzack, Christer 1987a. Bisatser, huvudsatser och andra satser. I: Teleman, Ulf (red.) *Grammatik på villovägar*, s. 79-86. Stockholm: Svenska språknämnden.

SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.

SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien 1898–*. Lund: Gleerups.

Sveriges radio, Morgonpasset i P3 2013-10-25. *Felhörningar, Jonatan Unge och finfrukost*. <<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/272088?programid=2024>>. Hämtat 2013-10-25.

Thörn, Sofia 2011. *Så onödigt eller så viktigt? En undersökning av olika funktioner hos så i talspråk*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. <https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/25732/1/gupea_2077_25732_1.pdf>. Hämtat 2013-11-18.

